

Petr JOKEŠ, *Farní organizace na středověké západní Moravě*, Matice moravská, Brno 2011 (= Knižnice Matice moravské 33)

283 s., ISBN 978-80-86488-83-7

Středověká farní správa v českých zemích je stále předmětem diskuse, zejména její počátky a postupný vývoj. Zatímco pro Čechy jsou dochovány prameny církevní (arci)biskupské správy z doby vrcholného a pozdního středověku v relativně širokém spektru, pro Moravu je situace značně složitější. Kontinuální konfirmační záznamy, případně další úřední knihy, se v olomoucké diecézi dochovaly pouze ve fragmentech.

Petr Jokeš vymezil území svého výzkumu jako oblast „západní Moravy“, zahrnující čtyři současné okresy: jihlavský, třebičský, znojemský a žďárský. Vzhledem k nesystematickému dochování pramenů nevymezil pro svou práci oblast definovanou hranicemi tehdejších církevněsprávních celků, např. znojemského arcijáhenství. Chronologicky autor zaměřil svou práci na rekonstrukci situace od historických počátků až do husitské revoluce (do roku 1419), která je v tomto případě spíše jen pomocným mezníkem, vztaženým k situaci v Čechách než na Moravě.

Autor vychází z předpokládaného a dnes obecně přijímaného scénáře vývoje církevní správy směrem od velkofarních kostelů k vrcholně středověké farní síti, upozorňuje však na řadu jeho nepřesností (zejména terminologických) a případů, kdy o vlastním vývoji víme doposud velmi málo. Naprosto esenciální otázkou je přitom přesný význam termínů fara a farnost ve středověku. I když autor cílí i tento teoretický výklad hlavně na Moravu, jeho vývoje mají obecnější platnost. Pro farní kostel a farnost je podle autora, většinou ve shodě se starší literaturou, určující vybavení kostela určitými právy, event. jeho majetkové zajištění. Nedílnou součástí rozlišujících kritérií představuje ale také vlastní činnost a každodenní život fary a farnosti, resp. kněze a křesťanské obce. Jokeš v této souvislosti upozorňuje na vžitý omyl, často opakovaný i v odborné literatuře, že pouze farní kostely měly právo pohřbů a křtů. Neadekvátnost tohoto kritéria dokumentuje na konkrétních příkladech. Vedle toho se věnuje i filiálním kostelům a jejich roli v rámci duchovní správy farnosti. Autor se krátce věnuje i stabilizaci hranic farních obvodů, resp. procesu jejich vymezování ve středověku. Vzhledem k mizivému množství dochovaných pramenů však není a bohužel patrně asi ani nikdy nebude možné tento proces detailně

popsat, až na ojedinělé drobné kauzy. Správně ale autor podotýká, že k „uzavírání“ farních okrsků docházelo až po čtvrtém lateránském koncilu.

Podle výše naznačených principů identifikuje Jokeš v dochovaných pramenech jednotlivé farnosti ve sledované oblasti. Jejich seznam (lexikon) tvoří ústřední část publikace. Hesla jsou členěna abecedně podle lokalit. V rámci jednoho hesla (lokality) jsou uváděny o jednotlivých kostelech působících v duchovní správě pokud možno veškeré dochované údaje shromážděné autorem, tj. patrociniurní kostela, nejstarší pramená zmínka, role kostela v systému duchovní správy (farní či filiální kostel, případně kaple), patronátní právo, zmínky o duchovních a odkazy na prameny. Autor pro potřeby publikace vědomě rezignoval na úplnost citací všech dochovaných zdrojů v případech, kdy je kostel doložený v řadě pramenů, a to ne vždy s relevancí k předmětu studia. Na konec lexika připojil Jokeš ještě dodatek – seznam deseti nejistých lokalit, které z hlavního seznamu vyloučil např. pro neurčitou dataci vzniku kostela před rokem 1419 či spornou identifikace lokality.

Vlastní analytická část práce přichází až jako třetí velká kapitola knihy. Ze zjištěných dat Jokeš vypracoval chronologický popis vývoje jednotlivých farních (filiálních) kostelů, kterých ve sledované oblasti západní Moravy identifikoval celkem 231. Jeho zjištění potvrzují teorie o dynamickém formování kostelní sítě zejména v první polovině 13. století a naopak následné zpomalení dalšího zahušťování, způsobené řadou okolností, např. ekonomickou situací v zemi, ale také už dostatečným pokrytím prostoru církevními okrsky. V závěru sledovaného období, před husitskou revolucí, Jokeš dokládá pokračující, byť ne příliš početnou zakladatelskou činnost v doposud méně obsazených oblastech, a demonstruje tak, že teorie o stabilizaci stavu sítě v polovině 13. století není platná univerzálně pro celou zemi. Za velmi podnětnou považují autorovu polemiku s novějšími teoriemi týkajícími se hustoty kostelní sítě v prvních obdobích christianizace Čech a Moravy či předpokládané existence dřevěných kostelů s pohřebišti (týká se to textů Ivo Štefana a Ladislava Varadzin či Libora Jana). Jokeš upozorňuje na řadu dalších skutečností, které musí být v této souvislosti brány v potaz, jako např. rozdílnost situace v rozvinutých nížinných oblastech a v odlehlejších územích a vliv velkého politického centra (Prahy) na vývoj ve středních Čechách.

Autor se dále věnoval síti kostelů z hlediska jejich funkcí, tj. rozlišení farních a filiálních

kostelů, kostelů řádových i kapitulních, jejich obsazování duchovními a v neposlední řadě také jejich včlenění do církevní správy. Naopak upustil od rozboru vývoje patronátních práv, farních okrsků a majetkových poměrů, jejichž rekonstrukce by vydala na další samostatnou publikaci, a zůstává otázkou, zda by byla z dochovaných pramenů vůbec proveditelná. Jokeš v této části poukazuje na problematičnost jednoznačného určování farních kostelů a vzájemných vazeb mezi farními a filiálními kostely, a to nejen v lokalitách, kde byly dva či více kostelů a z pramenů není jednoznačně čitelné, při kterém z nich byla fara, ale také v případech, kdy se dochovaly pouze fragmentární zprávy, např. jen o duchovních. Závěrečná kapitola je věnována formování děkanátů v prostoru západní Moravy. Zde měl autor na rozdíl od situace v Čechách k dispozici jen zlomky pramenů. Sledovaná oblast zahrnovala podle jeho zjištění čtyři celé děkanáty (znojemský, bitovský, tasovský a třebičský), přičemž pravděpodobně na toto území zasahovaly ještě další děkanáty (prokazatelné je to v případě tišnovského).

Kniha Petr Jokeš je příkladem precizní práce s prameny, jejímž výsledkem je detailní analýza a rekonstrukce kostelní i farní sítě v prostoru západní Moravy. V tomto ohledu nemá publikace mnoho analogií ani pro vývoj v Čechách, snad jen s výjimkou práce Josefa Kurky.

EVA DOLEŽALOVÁ

Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13.–16. Jahrhundert), hg. von Eva DOLEŽALOVÁ – Robert ŠIMŮNEK, Oldenbourg Verlag, München 2011 (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 122)

386 s., ISBN 978-3-486-70661-1

Sborník čtrnácti studií z oboru historie a dějin umění zpřístupňuje referáty ze setkání českých a německých historiků, které se uskutečnilo v Praze v září roku 2009. Úvodní text sestavený editory slibuje mnohé – jako místo určené ke komunikaci má být pojednána *Ecclesia* coby sakrální prostor, ale také jako církev v jejím institucionálním a sociálním významu. Stručně jsou shrnuta východiska a výsledky dosavadního studia komunikace ve středověku obecně, její prostředky a mechanismy, a to jak verbální a písemné, tak symbolické v nejširším smyslu

zahrnujícím architekturu, výtvarné umění nebo například rituály. To vše s důrazem na prostředí církve a sakrálního prostoru, ve kterém se všechny tyto prvky intenzivně prolínaly a navzájem doplňovaly. Vlastní příspěvky jsou rozčleněny do tří okruhů: *Die Rolle der Amtskirche, Die Kirche als öffentlicher Sakralraum a Deutungsmuster und Diskursräume*. Na konci svazku nechybí závěrečné shrnutí, byť spíše mechanické, nebo osobní a místní rejstřík, které podtrhují pečlivou přípravu svazku po formální stránce.

Obsah sborníku však působí méně svěřeně a spíše rozporuplně. Publikované texty se dotýkají zvoleného tématu jen zčásti, místy dokonce vůbec. Také střeoevropské zaměření avizované v názvu jen málokdy opouští rámec bohemikálních souvislostí. Vedle studií k reprezentaci v sakrálním prostoru (L. Wolfinger o vídeňském svatoštěpánském chrámu) nebo k roli papežských vyslanců v komunikační a mocenské strategii kurie ve druhé polovině 15. století (W. Untergehrer) najdeme nejen další metodicky podnětné texty (z českého pohledu zvláště výzkum sociálních sítí kolem duchovních institucí na příkladu minoritů a františkánů od R. Šimůnka nebo příspěvek J. Stočese k pražské právnické univerzitě jako místu, kde se rodily vazby mezi elitami církevní hierarchie především z oblastí severní Evropy), ale i články vzhledem k tématu nahodilé nebo napojené na studium komunikace jen zčásti a druhotně. Přesto i další než jen jmenované studie nabízejí zajímavá témata a postřehy. U. Tresp hodnotí vztah mezi Karlem IV. a českou šlechtou na pozadí pojmu České koruny, svatováclavského kultu, a mj. se vrací k erbovní galerii na hradu Lauf u Norimberka, R. Schmitz-Esser shrnuje důvody, které vedly k vyloučení určitých skupin zemědělců z pohřbu v posvěcené půdě, M. Čechura podává přehled o mnohostranných funkcích středověkých hřbitovů nebo J. Záruba-Pfeffermann studuje funkci portrétů císaře Zikmunda Lucemburského v radních síních střední Evropy v protikladu s vyobrazeními bolestného Krista v prostředí utrakvistických Čech.

Sborník spíše než jako zpracování avizovaných otázek vyznívá jako příležitost představit v jednom svazku dílčí témata, kterým se aktuálně či dlouhodobě věnují zastoupení autoři a autorky, a najít pro ně společné pojmenování.

VOJTĚCH VANĚK